

*С. В. Зыгмантовіч,
загадчык кафедры менеджменту
інфармацыйна-дакументнай сферы
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
культуры і мастацтваў, кандыдат
педагагічных навук, дацэнт*

НАПРАМКІ РЭАЛІЗАЦЫІ ПЕДАГАГІЧНАЙ ФУНКЦЫІ БІБЛІАГРАФІЧНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ

Бібліяграфазнаўства на пачатку ХХІ ст. характарызуецца шматканцэптуальнасцю, суіснаваннем тэарэтычных канцэпцый, якія розняцца ўяўленнямі аб сутнасці бібліяграфіі, яе непасрэдным аб'екце, метасістэме, функцыях і мэтах, рэалізуемых бібліяграфічнай дзейнасцю ў сучасным грамадстве. Характарыстыка развіцця тэорыі бібліяграфіі ў гісторыка-парадыгмальным асветленні, раскрыццё сутнасці сучасных канцэпцый глыбока і ўсебакова прадстаўлены ў рабоце В. А. Факеева «Библиография: теоретико-методологические основания» [11].

Сярод выдзеленых канцэпцый прадстаўлена і інфармацыйна-педагагічная (псіхалагічная, чытачазнаўчая, бібліятэчна-псіхалага-педагагічная). Асноўны ўклад у распрацоўку названай канцэпцыі ўнеслі спецыялісты ў галіне рэкамендацыйнай бібліяграфіі – Ю. М. Тугаў, С. А. Трубнікаў, Ю. С. Зубаў, А. М. Фаміна. У гэтай канцэпцыі акумуляваліся і атрымалі творчае развіццё прагрэсіўныя сацыяльныя імкненні многіх пакаленняў «ідэйных» дзеячаў кнігі, асветнікаў ХІХ – пачатку ХХ ст., якія адстойвалі прыярытэтную ролю чалавечага фактару для ўсіх галін кніжнай справы. Мэту бібліяграфіі яны бачылі ў аказанні дапамогі чытачу ў працэсе выбару кніг для чытання, уздзеянні на свядомасць чытача, асветніцтве і выхаванні чытача на псіхалага-педагагічным грунце, выхаванні чытацкіх якасцей асобы. Вылучэнне ў псіхалага-педагагічнай канцэпцыі чытацкай сутнасці бібліяграфіі, а галоўнае – непасрэднае ўключэнне бібліяграфіі ў працэс чытання на правах аднаго з яго кампанентаў, у сваю чаргу, пацягнула за сабой вельмі актыўнае ўключэнне ў тэорыю і методыку бібліяграфіі такіх сацыялага-псіхалагічных катэгорый, як «механізмы чытацкай дзейнасці», «чытацкая свядомасць і чытацкая псіхалогія», «чытацкі свет і чытацкае асяроддзе», «дыферэнцыяцыя чытацкага кантынгенту і духоўнага свету чытацкай групы» [1, с. 93]. Актыўна

развівалася асэнсаванне пытанняў бібліяграфічнай тыпалогіі чытачоў, падрыхтоўкі бібліяграфічных матэрыялаў у адпаведнасці з мэтавым і чытацкім прызначэннем, вывучаліся пытанні выкарыстання і ўспрыняцця бібліяграфічнай прадукцыі, бібліяграфічных абвясчэнняў рознымі чытацкімі групамі і ў розных мэтах. Бібліяграфічная дзейнасць разглядалася як спецыфічны комплексны род творчай дзейнасці, у якой дзейнасць «чыста» бібліяграфічная («кампактнае згортванне») непарыўна ад публіцыстычнай, прапагандысцкай, педагагічнай, папулярызатарскай, журналісцкай, навукова-, вытворча-, кіраўніча-дапаможнай [1, с. 93].

Асноўныя распрацоўкі канцэпцыі адносяцца да 60–80-гг. ХХ ст., у 1990–2000-х гг. псіхалага-педагагічная канцэпцыя бібліяграфіі, на думку В. А. Факеева, практычна не развівалася [11, с. 60]. Гэта звязана з агульнымі заканамернасцямі развіцця бібліяграфіі, змяненнем функцый бібліяграфіі асобнага парадку і перапамеркаваннем вагі і значэння асобных звёнаў і напрамкаў развіцця ў розныя гістарычныя перыяды [4, с. 26]. Асветніцкая функцыя ў бібліяграфічнай практычнай дзейнасці саступае ў сваім значэнні функцыі камунікатыўна-пошукавай, паколькі ў новых умовах прыярытэтнай задачай камунікацыі стала стварэнне максімальных магчымасцей для забеспячэння доступу да банкаў даных і ведаў. З гэтым звязана і пераважнае развіццё ў тэорыі бібліяграфіі дакументна-інфармацыйнага кірунку бібліяграфазнаўчых пошукаў.

У сумежнай з бібліяграфазнаўствам навуцы – бібліятэказнаўстве – таксама існуюць розныя парадгмы функцыянавання бібліятэкі: інфармацыйная, прыхільнікі якой (В. В. Скварцоў, Я. Л. Шрайберг, К. Ю. Геніева і інш.) прапаноўваюць разглядаць у якасці місіі бібліятэкі забеспячэнне свабоднага доступу карыстальнікаў да ўсіх патокаў інфармацыі. Супрацьлеглых поглядаў на сацыяльнае прызначэнне бібліятэкі прытрымліваюцца А. М. Ванееў, М. Я. Дворкіна, С. Р. Матліна, М. С. Карташоў, А. С. Чачко, вызначаючы яго як садзейнічанне асвеце, фарміраванню каштоўнасных арыентацый чытача, яго духоўна-маральнаму развіццю.

Адной з заканамернасцей развіцця бібліяграфіі з’яўляецца тое, што яна не страчвае нічога каштоўнага, дасягнутага за гады свайго існавання. І сёння дасягненні псіхалага-педагагічнай канцэпцыі бібліяграфіі не толькі актуальны для практычнай бібліяграфічнай

дзеінасці, але і патрабуюць свайго далейшага развіцця. Пагаджаемся з думкай, што яе ўзбагачэнне ў цяперашні час адбываецца за кошт развіцця тэорыі бібліяграфічнай каштоўнаснай арыентацыі [10], тэорыі бібліяграфічнай культуры і асаблівасцей яе фарміравання [5; 6; 14], тэорыі бібліяграфічных зносін, бібліяграфічнай камунікацыі [3; 4], кагнітаграфічнай бібліяграфічнай канцэпцыі [12; 13].

У 90-е гг. XX ст. у міжвузаўскім зборніку навуковых прац «Развитие педагогических функций советских библиотек» былі апублікаваны артыкулы В. М. Какойкінай і В. М. Лук'янавай, у якіх аўтары паспрабавалі раскрыць педагагічныя функцыі і магчымасці бібліяграфіі, закладзеныя ў дзейнасці бібліёграфа і бібліяграфічных дапаможніках рознага віду і зместу [7; 9]. В. М. Какойкінай абгрунтоўвалася неабходнасць фарміравання новага напрамку, які ўмоўна можна назваць «бібліяграфічнай педагагікай», і асноўныя вектары вывучэння гэтага напрамку, сярод якіх яна выдзяляла: педагагічныя аспекты складальніцкай бібліяграфічнай дзейнасці; педагагічныя аспекты сістэмы сродкаў бібліяграфічнай прапаганды; педагагічныя аспекты бібліятэчнага абслугоўвання (з выкарыстаннем бібліяграфічных паказальнікаў); педагагічныя аспекты каталагізацыі і фарміравання бібліятэчнага фонду (з выкарыстаннем бібліяграфічных паказальнікаў) [7, с. 106]. Нягледзячы на агульнапрызнанасць педагагічных магчымасцей бібліяграфічнай дзейнасці ўласна бібліяграфічная педагагіка не склалася (ды і сам тэрмін у сучасных публікацыях практычна не сустракаецца) і вывучэнне педагагічнай функцыі бібліяграфічнай дзейнасці не атрымала належнага асэнсавання і развіцця.

Адзначым, што педагагічны складнік бібліяграфічнай дзейнасці заключаецца ў імпліцытнай прысутнасці адукацыйнай функцыі ў бібліяграфічнай інфармацыі. Патрэбнасць у ведах, недахоп ведаў аб чымсьці, імкненне чалавека атрымаць інфармацыю аб гэтых ведах з'яўляюцца падставай развіцця сацыяльных, дакументных, бібліяграфічных камунікацый. Бібліяграфія сфарміравалася як структура, якая аказалася здольнай дапамагчы ў задавальненні гэтай патрэбнасці. Яна выпрацавала спецыфічныя сродкі, якія арганізуюць веды, назапашаныя чалавецтвам і дакументальна аформленыя, і дазваляюць чалавеку арыентавацца ў іх. Э. К. Беспалава, аналізуючы сучасны этап метадалагічнага асэнсавання бібліяграфіі, лічыць, што «ёсць агульная катэгорыя і найбольш значная культурна-гістарычная рэалія, якая задае сэнс

інфармацыйным працэсам. Гэта – веды. Бібліёграфы доўга аддавалі перавагу сістэме “дакумент”, “дакумент – карыстальнік”, вельмі нясмела ўваходзілі ў свет ведаў. Але яшчэ В. Р. Анастасевіч у пачатку XIX ст. пісаў, што бібліяграфія – гэта навука ведаць кнігі па іх змесце. Адсюль бяруць пачатак некаторыя метады і метадыкі бібліяграфіі» [2, с. 67].

У педагогіцы тэрмін «веды» характарызуе адну з важнейшых мэт навучання, паказвае на сродак педагагічнага ўздзеяння, раскрывае змест педагагічнага працэсу, абазначае матэрыял, які ўвасабляе педагагічны намер. Пад ведамі разумеецца сукупнасць звестак, якія перадаюцца ў рамках вучэбных прадметаў і ўспрымаюцца навучэнцамі. Веды і інфармацыя цесна ўзамазвязаны. Інфармацыя ёсць перадаваемая веды, яна выступае ў якасці сродку перадачы ведаў. У бібліяграфічнай дзейнасці веды перадаюцца, як указывае В. П. Лявонаў, «у інфармацыйнай упакоўцы» з выкарыстаннем бібліяграфічных метадаў, па правілах бібліяграфічнага згортвання і ў стандартным выглядзе з мэтай далейшага выкарыстання [8, с. 63]. Важным момантам у разважаннях аўтара з’яўляецца разглядаемая ім класіфікацыя ведаў на аб’ектыўныя, якія змяшчаюцца ў масіве дысцыплінарных публікацый, і суб’ектыўныя, асабістыя, у складзе якіх вылучаюцца нефармалізаваныя веды. Апошнія, па меркаванні В.П.Лявонава, справядліва было б назваць уменнямі і навыкамі, чалавечым вопытам, якія ў прафесійнай супольнасці перадаюцца ад настаўніка да вучня шляхам паказу, сумеснага пошуку і аналізу поспехаў і памылак [8, с. 64].

Функцыянаванне бібліяграфічнай інфармацыі ў сістэме «дакумент – карыстальнік», «тэкст – карыстальнік», «аб’ектыўныя веды – карыстальнік», дваістасць бібліяграфічнай інфармацыі як спецыфічная яе якасць як раз і заключаюцца ў тым, што арыентацыя ў сістэме інфармацыі, аб’ектыўных ведах ажыццяўляецца не проста на падставе якіх-небудзь абстрактных, ідэальных, прыдуманых чалавекам крытэрыяў, а ў суадносінах з патрэбнасцямі грамадства, асобных груп і канкрэтных людзей у той ці іншай інфармацыі, ведах, іх магчымасцямі і здольнасцямі ўспрымаць і засвойваць прапанаваную інфармацыю, таму што інфармацыя можа быць даступна ўсім, а «магчымасці пераўтварыць яе ў веды індывідуальны і звязаны з асабістым вопытам і здольнасцямі» [8, с. 63].

Пашыраюць пазнавальныя магчымасці бібліяграфічнай інфармацыі і такія яе якасці, як комплекснасць, якая праяўляецца ў

здольнасці цэнтрыраваць вакол сябе інфармацыю іншага роду, якая раскрывае асноўны сэнс бібліяграфуемага дакумента (першасную інфармацыю ў форме анатацый і рэфератаў, ацэнку інфармацыі, канцэптаграфічную інфармацыю, дадатковую інфармацыю аб аўтары і г.д.); камунікатыўнасць, якая праяўляецца ва ўстанаўленні сувязі паміж бібліёграфам і карыстальнікам у мэтах абмену інфармацыяй, а таксама аказання ўздзеяння на інфармацыйныя інтарэсы, устаноўкі карыстальнікаў з дапамогай характарыстыкі, групоўкі дакументаў, перапрацоўкі інфармацыі ў адпаведнасці з патрэбнасцямі; універсальнасць, якая праяўляецца ва ўзаемасувязі з усімі галінамі ведаў і чалавечай дзейнасці, дзякуючы адлюстраванню дакументаў рознага зместу, на розных матэрыяльных носбітах, засваенню ўсіх відаў сацыяльнай камунікацыі.

Садзейнічанне ў арыентацыі, задавальненні грамадскіх патрэбнасцей у дакументальна-фіксаваных ведах і непарсэдная рэалізацыя якасцей бібліяграфічнай інфармацыі ажыццяўляюцца з дапамогай спецыяльных метадаў бібліяграфічнай дзейнасці, сярод якіх выдзяляюцца метады бібліяграфічнага згортвання, рэкамендацыі, бібліяграфічнай групоўкі, ідэнтыфікацыі, абвясчэння (камунікацыі).

Развіццё бібліяграфічных рэсурсаў з улікам сучасных дасягненняў сацыяльнай інфармацыі ў інфармацыйным грамадстве, прадастаўлення шырокага гарантаванага доступу да інфармацыі садзейнічае рэалізацыі прынцыпу роўных і гнуткіх адукацыйных магчымасцей для ўсіх катэгорый грамадства, рэалізацыі крытэрыяў інтэлектуальнай свабоды, садзейнічае авалоданню ведамі ў працэсе пошуку дакументаў, іх аналізу і сінтэзу, асэнсаванню атрыманай інфармацыі, развіццю як інфармацыйнай, так і агульнай культуры.

Гэта палажэнне набывае асаблівую актуальнасць у святле кардынальных змен, якія адбываюцца ў цяперашні час у сусветнай сістэме адукацыі, змен у самой парадыгме і мадэлі адукацыі. Дамінаванне ідэі бесперапыннай адукацыі актуалізуе разуменне сутнасці самога чалавека, яго жыццёвых мэт, іерархіі каштоўнасцей, дазваляе разглядаць адукацыю не толькі як адзіную сістэму атрымання ведаў у навучальных установах, але і як спосаб культурна-творчай рэалізацыі асобы. Попыт на бесперапынную адукацыю адлюстроўвае розныя сацыяльныя, эканамічныя, грамадзянскія, маральныя, культурныя патрэбнасці – і разнастайнасць гэтых патрэбнасцей расце. Усё гэта істотным

чынам упывае на запатрабаванасць педагогічнага патэнцыялу бібліяграфіі, які нельга абмежаваць толькі інфармацыйным, камунікатыўна-пошукавым, «рэсурсным падыходам», звязаным з прадастаўленнем доступу да інфармацыйных рэсурсаў адукацыі.

Сёння спецыялісты гавораць не толькі аб магчымасці рэалізацыі бібліёграфам азначанай функцыі ў працэсе бібліяграфічнай дзейнасці, але і аб развіцці экспертнага напрамку ў іх рабоце, «магчымасцях глыбокага аперыравання метадыкамі пошуку блокаў ведаў і ўстанаўлення сэнсавых сувязей там, дзе іх мог не ўстанавіць карыстальнік» [2], бібліяграфічнай трансфармацыі ведаў, звязанай з уменнем распазнаваць і ствараць новыя недысцыплінарныя веды [8, с. 77–102].

Усе віды крыніц бібліяграфічнай інфармацыі, не толькі спецыяльнай, валодаюць пазнавальным патэнцыялам, выступаюць у якасці крыніц пазнавальнай, адукацыйнай дзейнасці.

Акрамя такога пашыранага падыходу да разгляду педагогічнага патэнцыялу бібліяграфічнай дзейнасці, можна выдзеліць таксама канкрэтныя праяўленні яго рэалізацыі: бібліяграфічнае забеспячэнне педагогічнай дзейнасці як асобай сферы грамадскай дзейнасці, што знайшло сваё адлюстраванне ў фарміраванні галіновай педагогічнай бібліяграфіі; бібліяграфічная падтрымка вучэбных праграм у сістэме асноўнай і дадатковай адукацыі, што знаходзіць выражэнне ў развіцці вучэбна-дапаможнай бібліяграфіі; бібліяграфічная падтрымка самаадукацыі, выхавання рэалізуецца ў рэкамендацыйна-бібліяграфічнай дзейнасці; бібліяграфічнае забеспячэнне бесперапыннай (дадатковай, нефармальнай) адукацыі; фарміраванне бібліяграфічнай культуры карыстальнікаў інфармацыі, якое рэалізуецца ў форме непасрэднага педагогічнага працэсу (бібліяграфічнага навучання як складніку фарміравання інфармацыйнай культуры карыстальнікаў інфармацыі), а таксама як апасродкаваная функцыя бібліяграфавання (падрыхтоўка спецыяльных, разлічаных на карыстальнікаў інфармацыі элементаў даведачна-метадычнага апарату дапаможніка), усіх відаў бібліяграфічнага абслугоўвання (пераважна даведачна-бібліяграфічнага), выкарыстання бібліяграфічных сродкаў у фарміраванні камфортнага інфармацыйнага асяроддзя для карыстальніка інфармацыі; бібліяграфічнае забеспячэнне, суправаджэнне і падтрымка дзейнасці культурна-асветных устаноў (бібліятэк, музеяў і інш.), якія ажыццяўляюцца праз развіццё бібліятэчнай, музейнай і іншай бібліяграфіі.

1. Барсук, А. И. Психолого-педагогическая концепция библиографии / И. А. Барсук // Библиография. – 1998. – № 6. – С. 89–96.
2. Беспалова, Э. К. Библиография: новый этап осмысления / Э. К. Беспалова // Библиография. – 2005. – № 1. – С. 65–67.
3. Вохрышева, М. Г. О библиографическом общении / М. Г. Вохрышева // Советская библиография. – 1983. – № 3. – С. 55–60.
4. Вохрышева, М. Г. Теория библиографии: учеб. пособие / М. Г. Вохрышева. – Самара: Изд-во СГАКИ, 2004. – 367 с.
5. Гендина, Н. И. Формирование информационной культуры личности в библиотеках и образовательных учреждениях / Н. И. Гендина [и др.]. – М.: Шк. б-ка, 2003. – 285 с.
6. Зиновьева, Н. Б. Библиография в структуре информационной культуры: теоретико-метод. исследование: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Н. Б. Зиновьева. – Краснодар, 1998. – 34 с.
7. Кокойкина, О. Н. Педагогические аспекты библиографической деятельности (постановка проблемы) / О. Н. Кокойкина // Развитие педагогических функций советских библиотек: межвуз. сб. науч. тр. – М., 1991. – С. 103–109.
8. Леонов, В. П. Библиография как профессия: монография / В. П. Леонов. – М.: Наука, 2005. – 128 с. – (Книжная культура в мировом социуме: теория, история, практика).
9. Лукьянова, О. Н. Педагогические возможности библиографии художественно-эстетического комплекса / О. Н. Лукьянова // Развитие педагогических функций советских библиотек: межвуз. сб. науч. тр. – М., 1991. – С. 109–114.
10. Сафиуллина, З. А. Информация: ценность и оценка: научн.-практ. пособие / З. А. Сафиуллина. – М., 2006. – (Библиотекарь и время. XXI век).
11. Фокеев, В. А. Библиография: теоретико-методологические основания: учеб. пособие / В. А. Фокеев. – СПб.: Профессия, 2006. – 352 с.
12. Фокеев, В. А. Культурологическая концепция библиографии / В. А. Фокеев // Проблемы развития отраслевой библиографии: сб. науч. тр. – М., 1983. – С. 11–29.
13. Фокеев, В. А. Природа библиографического знания: моногр. / В. А. Фокеев; РГБ. – М., 1995. – 152 с.
14. Шадрина, В. Н. Библиографическая культура исследователя и педагогические методы ее формирования: автореф. дис. ... канд.

пед. наук. / В. Н. Шадрина. – Краснодар, 2003. – 18 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ